

Luneta portala Velike Papalićeve palače

VIRTUS I FORTUNA

TRAGOVI PETRARKINOG *DE REMEDIIS* NA PROČELJIMA SPLITSKIH HUMANISTIČKIH PALAČA

UDK: 728.3(497.5 Split)

Rukopis primljen za tisak 20. 10. 2011.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2011. br. 3-4

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

U tekstu se donosi objašnjenje simboličkih natpisa na portalima splitskih palača dovodeći ih u vezu s Pertrarkinim etičkim tekstom *De remediis utriusque fortune*. Pored ubikacije najstarije Papalićeve palače u Željeznim vratima, koja je identificirana s palačom na gradskom trgu smještenoj uz palaču Cambi, predlaže se tumačenje simboličkog prikaza u luneti portala palače na Dosudu. U nastavku teksta donosi se katalog humanističkih palača Splita koje novi gradski patricijat podiže tijekom 15. stoljeća.

Na *Virtus* i *Fortuna*, dva osnovna suprostavljena pojma od antičke do novovjekovne filozofije, temelj su etičke kontemplacije na temu dobra. Od Platona, kojemu *virtus* odgovara racionalnoj kontroli duše pred patnjama, preko Aristotela koji je filozofski definirao odnos *virtusa* i *fortune*, pa do Cicerona koji je u Republici po prvi put razložio *virtus* u četiri vrline, a to su: justicija, prudencija, fortitudo i temperancija, razvijao se pojam kreposti.¹ Sv. Ambrozije je poslije Ciceronove četiri vrline nazvao kardinalnima, želeći istaknuti temeljni značaj: pravednosti, razboritosti, snage i umjerenosti, u prevladavanju udaraca sudbine.

¹ Ciceronova *Republika* bila je izgubljena u srednjem vijeku i renesansi, ali je njezina VI. knjiga bila dostupna u Macrobijevim *Commentariorum in Somnium Scipioni*.

Zmaj nad kacigom Papalićeva grba

Ciceron je u *De inventione* definirao krepost kao raspolaganje duhom u ravnoteži s prirodom i razumom, a njezino djelovanje promatra kroz četiri spomenute kreposti. Razboritost je prema njemu razlikovanje dobrog, lošeg i neutralnog. Pravednost je prosuđivanje duhom koji, čuvajući javno dobro (*communis utilitas*), daje svakome što mu pripada (*dignitas*). Snagom smatra odvažnost pred opasnostima i izdržljivost u radovima. Umjerenost je čvrsto i sračunato obuzdavanje požude i drugih loših zastranjenja duha.²

Petrarca mijenja Augustinovu viziju fortune, koja je - prema antičkim filozofima - čista sreća ili sudbina koja prati ljudski život. U svojim invektivama podupire i ojačava sposobnost kreposti, posebno kršćanske, za borbu s fortunom. Tako da nakon poimanja fortune kod ranije spomenutih filozofa, kao apsolutne vladarice ljudskih poslova, Petrarca ograničava njezinu moć, tvrdeći kako svemogući Bog ne dopušta nikome drugom da bude svemoguć. I, doista, čim vidi kako joj pristupa Vrlina, Fortuna se predaje, nemoćna,

² M. T. Ciceron, *De inventione* (II.159-II.163)

Noj nad kacigom D'Augubijeva grba

bez snage.³ Petrarca nadalje tvrdi da Fortuna ne može podariti čovjeku dobar karakter, inteligenciju, vrlinu ili rječitost, zbog toga što nema moć izvan vlastitog područja.⁴ Sve to znači da je Fortuna zaista hirovita i bitno se razlikuje od sreće. Međutim ono što je važno naglasiti, hirovita Fortuna ne može dirati najviši oblik ljudske izvrsnosti. Stoga vrlina, ili kombinacija klasične i kršćanske vrline, više od dara milosti, postaje djelo ljudskih nastojanja koje se može oduprijeti nestalnosti. U našoj i u europskoj petrarkologiji prihvaćena je činjenica da se petrarkizam u Hrvatskoj javio prije nego u drugim sredinama Europe.⁵ Što se tiče poezije, Petrarkini su sljedbenici od sredine 15. st. pisali u Zadru, Dubrovniku i u ostalim dijelovima Dalmacije, a njegova je etika, dakako kao sastavni

³ F. Petrarca, *Invectiva contra quendam magni status hominem sed nullius scientie aut virtutis*, (2003:195)

⁴ F. Petrarca, *Invectiva contra medicum* (2003:15)

⁵ M. Tomasović, "Kontinuitet hrvatskog petrarkizma", *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*, Split, 2006., 9.

Natpis ulaznih vrata velike Papalićeve palače, rad Jurjeve radionice (vjerojatno Antuna Hmeljića)

dio područja *studio humanitatis*, bila standardni dio edukacije domaćih humanista. Stoga je Fortuna kao topos Petrarkine etike bila logičan dio humanističke preokupacije. Pa ipak neočekivano, *virtus*, a u svezi s njim i *fortuna*, ući će kao dekor i u arhitekturu splitskih i trogirskih palača 15. stoljeća.

Tako primjerice Fortunu nalazimo spomenutu na natpisu iznad ulaznih vrata Velike Papalićeve palače, na kojem je kapitalom uklesano:

HAEC QUIBUS IANCI

(Za koga je, Ianci, ovo?)

CVI FORTUNA FAVEBIT

Za onoga kome Fortuna dodijeli).⁶

Za koga je ovo, Ianci?, početak je natpisa na nadvratniku s mišlju o promjenljivosti sreće. Kome je natpis HAEC QVIBUS IANCI upućen, treba tek odgovoriti, ali zacijelo se radi o imenu značajnog splitskog humanista 15. st., a ne o nekoj izvedenici iz riječi vrata, latinski *ianua*, kako je to u nekim raspravama tumačeno. Zanimljiv je svakako noviji prijedlog kako se možda radi o Zanciju Nikolinom de Albertisu koji je s Papalićima bio u rodu, a umro je bez nasljednika.⁷ Dakle, veliku palaču Papalića vjerojatno je izgradio Zanci Nikolin de Albertis, a ona bi mogla biti ona kuća koju je oporukom ostavio malodobnom Petru, sinu Dominika Nikolinog Papalića. Tako je palača tek devedesetih godina 15. st., nakon smrti Zancija, mogla doći u posjed Papalića. Što se dogodilo s grbovima de Albertisa? Oni su, prema običaju, preklesani i zamijenjeni novim grbom obitelji Papalić.⁸

⁶ O značenju natpisa vodi se dugotrajna diskusija koju je započeo Fisković: usp. C. Fisković, *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963., 35, bilj. 11.; V. Rismondo smatra da riječ IANCI dolazi od *ianua* što bi značilo "kome ova vrata", a tom su tumačenju skloni brojni autori koji su se bavili problemom natpisa. Drugi autori čitaju IANCI kao vlastito ime "kome ovo IANCI"; o ovom problem usp. E. Hilje, "Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća", *Radovi IPU* 29, Zagreb, 2005., 46.

⁷ E. Hilje, *ibidem*

⁸ *Ibidem*

Vrata ulaza u palaču kraj Željeznih vrata, rad Jurjeve radionice (vjerojatno Antuna Hmeljića)

Gradnja velike Papalićeve palače pripisana je Jurju Dalmatincu i njegovu krugu, ali posao je mogao obaviti i neki od graditelja bliskih njima. Frey je, naprotiv, smatrao da je ta građevina primjer tipične autohtone arhitekture splitskog quattrocenta.⁹ Pa ipak treba naglasiti da ta palača nije građena u dahu, naprotiv, vrlo je slojevita. Portal, koji se uvijek pripisivao Jurju Dalmatincu, ima grb izrađen u Jurjevoj radionici kao duboki reljef na mramornoj ploči naknadno umetnutoj u lunetu, a okvir i kapiteli ukrašenih vrata izrađeni su u maniri Alešijevе radionice, velika kvadrifora savim je druga klesarska ruka sudeći po dekorativnom repertoaru kapitela, a o prozoru u dvorištu s trokutastim timpanonom da i ne govorimo. Zašto je naknadno umetnuta mramorna ploča s grbom u lunetu portala posve je jasno ako je palača koncem 15. st. promijenila vlasnika. Bogato ukrašen grb Papalića i zmaj nad njegovom kacigom nisu djelo istog majstora kao i ostali dijelovi portala, pa iako vrsne izrade koja se uvijek pripisivala Jurju Dalmatincu, luneta ima natpis koji se može datirati u sam kraj 15. ili početak 16. st. Na natpisu ispisanom kapitalom na rubu lunete stoji:

IN MAGNUM LATRARE CANES NOLITE DRAGONEM HIC ETIAM
TAVROS ORE VORARE POTEST ¹⁰

koji u prijevodu glasi:

"Na veliko ne lajte, psi, ovaj zmaj također može i bikove progutati".

Otkriće Glasgowskih stihova Marka Marulića posredno daje mogućnost datacije postavljanja mramorne lunete u stari okvir portala. Marko Marulić je Zancijev (Jancijev)

⁹ D. Frey, "Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes* 7, 1913., 70

¹⁰ Natpis se smatrao starijim do pronalaska Glasgowskih stihova iz kojih je vidljivo da ga je sročio Marko Marulić; usp. "Marci Maruli Epigrammata" (priredio D. Novaković), *De dracone marmoreo*; u: *Colloquia Maruliana* VI, Split, 1997., 55.

nećak i nalazio se među izvršiteljima oporuke Zancija de Albertisa koja je otvorena 1493. godine.¹¹ Marulićev distih nastao je nakon otvaranja oporuke pa je njegovo vrijeme nastanka prilično jasno, za razliku od datacije natpisa nad ulaznim vratima. Spomenuti natpis nad ulaznim vratima u dvorištu ispisan je kapitalom u vrpici čija je površina izglazana i neznatno upuštena u odnosu na ostatak površine nadvratnika lijevo i desno od središnjeg grba. Takav način pripreme kamene površine za pisanje nije uobičajen, a nastao je jer je trebalo prilagoditi obradu kamenog praga za ispis slova. Razlog bi mogao biti naknadno upisivanje teksta u nadvratnik koji bi mogao biti suvremen Marulićevu distihu. Pomnim promatranjem grba nadvratnika može se uočiti i dijagonalno urezana linija na polju štita koja podsjeća na smjer kose grede grba de Albertisa, što bi mogao biti trag ranijeg grba koji je *in situ* preklesan u Papalićev grb.

Ali bez obzira na raspravu o istovremenosti obaju natpisa, što sam ranije već istaknuo, ti natpisi su sadržajem povezani.¹²

Natpis na Papalićevim vratima u formi dijaloga ima dublji smisao od žaljenja nad prolaznosti života i melankolije zbog žala za gašenjem obiteljske loze.¹³ Bez obzira jesu li oba natpisa Marulićeva ili je jedan od njih Zancijev, oni su na neki način etički dijalog dvojice humanista koji su bili ne samo rodaci, nego i vrlo sličnog životnog puta. Marulić, kao ni Zanci, nije imao djece, a svom je bratu u oporuci ostavio nedovršenu kuću koju je gradio. Stoga je Marulićev natpis na luneti neminovno povezan sa sadržajem natpisa nad vratima Papalićeve palače. On implicitno sadrži odgovor na izazov Fortune kojoj prepušta da se u budućnosti ogleda s naraštajima koji dolaze ako joj se svojim vrlinama ne budu mogli oduprijeti. *Virtus* je dakle motiv građenja, a patricij ga može dosegnuti, ne samo svojim javnim djelovanjem kakvo treba *civitas*, nego i u vlastitom krugu, gradeći plemenitu, dostojanstvenu privatnu rezidenciju.

Percepcija i preokupacija fortunom radikalno je proširena u petnaestom stoljeću, osobito u spisima Leona Battiste Albertija. Albertijeve misli o Fortuni treba potražiti u odlomcima iz njegove zbirke (*Intercenales*) i njegove poznate rasprave o obitelji (*Della famiglia*),¹⁴ gdje govori o "lijekovima" koji se mogu koristiti protiv Fortune, a to su marljivost (*diligenza, industria, fatica*) i vrlina (*virtù*). Alberti je temom više zaokupljen u djelu *Della famiglia* nego u *Intercenalesu*, pa dok u potonjem prvi put uspostavlja rav-

¹¹ E. Hilje o.c (5), 54

¹² R. Bužančić, "Graditeljstvo", u: *Split Marulićeva doba*, katalog izložbe, (ur.) Goran Borčić, Split, 2001., 37, 38.

¹³ Nedavno je objavljen zapažen pokušaj tumačenja sadržaja natpisa N. Jovanovića koji se suprostavlja tumačenju HAEC QUIBUS kao melankoličkog uzdaha za besmislenošću podizanja baštine bez baštinika. U tekstu "...danas smo skloni čitati - *Kome ovo, Janko...* - na zidu raskošne palače kao pesimističnu, melankoličnu izjavu. No čitamo li je na fonu donjega Ciceronova citata, ona zvuči drugačije. Kao životna činjenica..." Jovanović se referira na Ciceronov *Katon Stariji ili O starosti* u kojem piše da i seljak, ma kako star bio, bez oklijevanja odgovara na pitanje za koga sadi: "za besmrtnih bogova, koji su htjeli, ne samo da ja ovo primim od predaka, nego i da predam dalje potomcima."

"...in eis elaborant, quae sciunt nihil ad se omnino pertinere: "serit arbores, quae altero saeculo prosint," ut ait Statius noster in *Synephebis*. nec vero dubitat agricola, quamvis sit senex, quaerenti cui serat respondere: "dis immortalibus, qui me non accipere modo haec a maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere." (Cic. Cato 24, 7)"; usp. N. Jovanović, <http://filologanoga.blogspot.com/2010/09/haec-qvibus-ianci-cvi-fortvna-favebit.html>

¹⁴ Paul McLean, *Chance in Renaissance Florence*, <http://www.rci.rutgers.edu/~pmclean/mclean%20ccacc%20paper%20final.htm>

notežu između fortune i virtusa, u *Della famiglia* Alberti definira zanimljivo uvjerenje da je moguće upravljati Fortunom.

Papalićima i njihovu krugu bili su očito dostupni filozofski traktati ranih humanističkih krugova Firence, djela Petrarke, L. Brunija, koji je u svom *Laudatiju* opisao ustroj grada oko godine 1400., dajući okvire za viziju idealnoga grada. Tekstovi L. B. Albertija bili su poznati bliskom suvremeniku Dmine Papalića Trogiraninu Koriolani Cipiku, koji u svojim memoarima parafrazira Albertijevo djelo *De pictura*.¹⁵

Alberti je još preciznije definirao etički odnos prema gradnji kroz virtus kao osnovni pokretač koji jednako obvezuje patricija i arhitekta u graditeljskoj aktivnosti. Ako im gradnja bude služila za vlastito isticanje i ponos, tvrdi L. B. Alberti u *De re aedificatoria*, time će se samo izazvati fortuna. Naprotiv, ako su im namjere ispravne, doći će najviši stupanj vrline virtus. Patricij i arhitekt našli su se tako na istom poslu, dijeleći jednako odgovornost za uspjehe i neuspjehe. Projektiranje kuće jednak je posao kao i planiranje grada, kuća je prema tome mali grad i "...treba biti zdrava, namještena svim vrstama potrepština, ne oskudijevajući u ikakvim pogodnostima koje dovode do mira, odmora i slatkoće življenja". Istodobno "arhitekt može projektirati zidine s tako strašnom otpornosti da ih se nijedan neprijatelj neće usuditi napasti."¹⁶ S tim u vezi je natpis na portalu palače u kojem je Marko Marulić istaknuo vrlinu (*temperantia*), uspoređujući je sa snagom zmaja na Papalićeve grbu, ali kao virtus kojim treba nadjačati *fortunu*. Zmaj u njegovu stihu ne treba pomoć pasa, simbola budnosti, već izravno prijeti i biku da će ga može prožderati. Taj Marulićev natpis, treba naglasiti, parafrazira natpis s lunete palače D'Augubio na kojem piše:

DE PIIV DVRI OROSI

"I najtvrdje ću prožderati"¹⁷

Palača u gradskom kardu sa značajkama kasnogotičke arhitekture pripadala je ser Baptisti de Augubiju, splitskom trgovcu podrijetlom iz Gubbija u Umbriji koji se u splitskim ispravama spominje od 1435. - 1483.¹⁸ Portal ove palače posve je nalik portalu takozvane Velike Papalićeve palače, mada je odavna istaknuta razlika u kvaliteti kapitela i lozice koji su na Papalićevoj palači pripisivani dlijetu Jurja Dalmatinca, zbog znatno bolje izrade. Kapiteli dovratnika obje palače, s povijenim listovima akantusa, oblikom i vrsnoćom izvedbe upućuju na Jurjevu radionicu. Portal obje palače uokviren je svinutom lozicom s lišćem i grozdovima. Lozica koja izlazi iz zmajeva ždrijela na dnu dovratnika, omotavajući se oko gotičkog štapa, motiv je koji Juraj preuzima s Boninova ciborija u splitskoj prvostolnici, koji nakon toga postaje standardni dio repertoara dekorativne plastike na humanističkim palačama Splita i Trogira u 15. st. Augubijev portal smatran je radom radionice Jurja Dalmatinca, njegova učenika Andrije Alešija, čiji je izraz u poredbi

¹⁵ R. Bužančić, "Nikola Ivanov Firentinac, arhitekt obnove Trogira krajem 15. stoljeća" doktorat obranjen na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2008., 14, 17-18; u radnji su prvi put pruženi dokazi o utjecaju Albertijevih traktata na graditeljstvo Dalmacije druge polovice 15. stoljeća.

¹⁶ L. B. Alberti, *De re aedificatoria*, (V,iv)

¹⁷ C. Fisković, "Umjetnički obrt XIV. i XV. st. u Splitu", *Zbornik Marka Marulića* 1450.-1550., Zagreb, 1950, 158; J. Belamarić, *Studije srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split, 2001., 273.

¹⁸ T. Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, 2007., 285

Intarzija s likom noja koji guta koplje, Montefeltreov studiolo u Gubbiu

Intarzija s likom hermelina iz Montefeltreova studiola u Gubbiu

s Jurjem znatno krući i manje vješt u izradi reljefa.¹⁹ S vanjske strane kameni okvir portala prati tzv. žioka na raboš, motiv naizmjeničnih kocaka. U bujnom akantusovu lišću lunete obiteljski je grb s dvije kose grede, a nad kacigom grba je prikaz noja koji u kljunu drži čelični šiljak koplja, a nad njim su svitak s natpisom: DE. PIIIV. DVRI. OROSI. i cvjetni akroterij. Motiv noja koji guta koplje Batista de Augubio preuzeo je od urbinskog vojvode koji je vladao i Gubbiom, a nalazi se na dekoracijama brojnih predmeta i namještaja vezanih uz vojvode de Montefeltre, posebno Federica koje je među svoje simbole uvrstio i

¹⁹ C. Fisković, o.c.(16); 133

ovaj, najstariji od amblema, što je pripadao Antoniju da Montefeltreu (1404.) i uklesan je na njegovu grobu. Noj s kopljem u kljunu prikazan je na intarzijama studiola Federicovih vojvodskih palača u Gubbiju i Urbinu, u glasovitom opusu crteža izrađenih tehnikom intarzije, među motivima kojima su ukrašeni ormari takozvanog "studiola liberalnih umjetnosti" u Gubbiju i intarziranom urbinskom studiolu prikazi su noja koji u kljunu drži vrh koplja spremajući se požderati ga. U studiolu iz Gubbija uz tijelo noja je kartuša u obliku trake na kojoj je ispisan tekst s njegove lijeve i desne strane:

IHC.ANVO.R DA IT .EN.GROSSO

ICH KANN VERDAUEN EIN GROSSES EISEN²⁰

(mogu požderati veliko željezo)

Taj je amblem, što ga je Federico preuzeo kao svoj motto, ukrasio naslovnu stranicu urbinskog rukopisa Petrarkina djela *De remediis utriusquae fortunae*, a iscrtao ga je prepisivač četiriju volumena Petrarkina rukopisa potpisan kao "Simbadus C". Urbinski *De remediis* jedna je od četrdesetak incunabula prepoznatih kao rad Simbadusa, koji je djelovao u Firenci u razdoblju od 1450. - 1481. godine. Naslovnica rukopisa na prvom listu *recto* ima cvijet i lisne grančice oslikane putima i pticama koje se uzdižu iz kamenih urna. U sredini je uokviren Montefeltrov grb. Desno od njega je, uokviren ovalnim okvirom, Federicov noj koji stoji na zelenoj travi, držeći šiljak koplja u kljunu. Kartuša nad njim opisuje čudesnu snagu njegove probavne moći:

ICAN VERDAIT EI GROCISEN

(ICH KANN VERDAUEN EIN GROSSES EISEN)²¹

Palača d'Augubio i takozvana Velika Papalićeva palača, ranije Albertis, što ju je sebi podigao Zanci de Albertis, dva su primjera kod kojih se ističe balans virtusa i fortune. Istom krugu palača morala je pripadati i palača Albertijeva rođaka i humanista Dmine Papalića.

Papalići su bili jedna od najmoćnijih splitskih obitelji, humanistički naobraženi, sabirači antičkih ulomaka i vlasnici prve arheološke zbirke u Hrvatskoj te pokrovitelji umjetnosti. Njihova se stara palača nalazila uz Željezna vrata, pod Velikim stubištem gdje se i danas nalazi dvor u koji su ugrađene antičke spolije.²² Za Nikolu Dominikova Papalića zna se da je posjedovao kuću u starom dijelu grada. Na toj je kući, nakon što je 25. svibnja 1458. godine dobio odobrenje od svoga susjeda marangona Antuna Hmelića, od istog graditelja naručio uređenje prolaza koji vodi u dvorište, a na taj prolaz s ulične strane dao je postaviti portal. U tom je prolazu klesar Aleši držao neko kamenje za koje je dana 3. lipnja 1455. godine splitski knez donio presudu u korist plemića Nikole Papalića kojom je Alešiju naloženo da više ne radi u tom prolazu i da tamo ne drži kamenje koje ga zakrčuje. Aleši je očito ranije obavljao neke radove vezane uz Papalićevu kuću, a

²⁰ Olga Raggio, "The Liberal Arts Studiolo from the Ducal Palace at Gubbio", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 53, No. 4, Spring, 1996., Page 28 of 3-35.

²¹ J. B. Trapp, "Illustrated manuscripts of Petrarch's *De remediis utriusquae fortunae*", *Poetry and philosophy in the middle ages*, ed. J. Marenbon, Leiden; Boston; Köln; Brill, 2000., 228

²² D. Kečkemet, "Poljički Papalići i njihov doprinos gradu Splitu", *Poljički zbornik* III, Split, 1978., 173; I. Fisković, "Neki vidovi umjetničkog rada Jurja Dalmatinca u Šibeniku i Splitu", *Radovi zavoda JAZU u Zadru*, sv. XXVII-XXVIII, Zadar, 1981., 138.

Natpis s južnog portala Velike palače Cipiko u Trogiru

kasnije se nastavio koristiti istim prostorom za druge radove, dok na koncu vlasniku to nije zasmetalo.²³

Navedena se presuda iz 1455. godine odnosi na prolaz u kući Nikole Dominikova Papalića, zbog toga što je sam Aleši posjedovao kuću u neposrednoj blizini. U više se navrata Aleši spominje kao susjed navedenoga marangona Antuna Hmelića, koji je s Papalićem dijelio spomenutu anditu. O tome svjedoče osude splitskoga kneza od 29. siječnja i 15. veljače 1455. godine, kojima osuđuje Hmelića da popravi zid koji ga dijeli od Alešija, a koji je bio oštećen.²⁴ Kao susjedi spominju se i 1. prosinca 1461. godine, kada Aleši svoju kuću daje u četverogodišnji najam.²⁵ Aleši je za sto i dvadeset dukata kupio Hmelićevu kuću, o čemu svjedoči potvrda o konačnoj isplati od 10. rujna 1472. godine te je tako postao neposrednim susjedom Dominika Nikolina Papalića.²⁶ Položaj

²³ E. Hilje o.c (6), 44

²⁴ G. Praga, "Documenti intorno ad Andrea Alessi (Dok. 10 i 12)", u: *Rassegna marchigiana*, VIII, 1929.-1930., 16

²⁵ Ibidem, (Dok. 19), 18

²⁶ Ibidem, (Dok. 26), 20

Portal palače na Dosudu s konveksnim ogledalom, simbolom Razboritosti

Alešijeva stana poznat je iz dokumenta o prodaji drugog stana što su ga 13. listopada 1481. prodali braća Ciprijan i Ventura Matiji Petrovom, a nalazio se između Gospe od Zvonika s jedne strane i stana Andrije Alešija s druge.²⁷ Iz tog se dokumenta čita da su Alešijev stan i Hmelićeva kuća u blizini Gospe od Zvonika, dakle u blizini Željeznih vrata Dioklecijanove palače, gdje se nalazila i palača Nikole Dominikova Papalića.

Palača s dvorišnim portalom 14. st. koji se nalazi do stuba crkvice Gospe od Zvonika sagrađena je uz zapadni zid Dioklecijanove palače, a pripadala je nedvojbeno spomenutom Nikoli Dominikovom Papaliću. U kasnijim pregradnjama izgubila je izvorni izgled, a tragovi njezine kasnogotičke arhitekture vide se u jurjevskim kapitelima ulaznih gotičkih vrata. Kapiteli portala, ukrašeni dvama redovima povijenog lišća, gotovo su jedini trag nekad raskošne arhitekture. Pa ipak, mada je izgubila reprezentativni portal koji je s glavnog trga uz gradsku ložu vodio u unutrašnjost dvorišta, od pročelja su ostali samo natpisi koji su krasili portal.

²⁷ Ibidem, (Dok. 58), 28

Dva od njih:
RESPICE FINEM i NOSCE TE IPSUM,
nalaze se danas na zapadnom pročelju trga dok treći:
USQUE AD MORTEM,
nije više vidljiv. Svrha zapisa bila je trajno podsjećanje građana na značaj vrline, na samom pročelju trga.

Suprotstavljeni fortuna i virtus tema je i velike palače Cipiko u Trogiru. U njezinu dvorištu postoji natpis:

CORIOLANVS CIPCVS
P F HEC STATUENDA
CVRAVIT SIBI ET CUI DEVS
DEDERIT MCCCCLVII

Ploča s tekstom:

"Koriolan Cipiko
sin Petrov ovo zdanje
podizhe sebi i onome kome Bog
bude dao 1457."

izvorno je stala nad vratima velike palače Cipiko pridržana šapama lavova. Njezin sadržaj, kao i kod Papalića, spominje neizvjesnu naklonost fortune na koju utjecaj ima samo svemogući Bog. I za Cipika je virtus odgovor na promjenljivost što je nosi fortuna. Na dvorišnom portalu njegove palače stoji natpis:

NOSCE TE IPSVM.

Upoznaj sebe, natpis koji je prema predaji resio Apolonov hram u Delfima, u platonističkoj je filozofiji simbolizirao razboritosti virtus *prudencia*. Portal palače Cipiko krasila je razboritost kakvu je Papalić istim geslom isticao na portalu svoje palače.

Portal u jugozapadnom uglu Dioklecijanove palače, predjelu Splita koji se naziva Dosud, pripadao je nekoj splitskoj humanističkoj palači, a njegova je izrada pripisivana Jurju Dalmatincu.²⁸ Nije sigurno niti da je portal bio izrađen za neku palaču u dijelu grada gdje se sada nalazi, jer je mogao biti presložen i donesen s nekog drugog mjesta.

U šiljastoj luneti, na mjestu gdje se obično nalazi grb, izrađen je u kamenu sferni isječak okružen vijencem akantusova lišća. Kapiteli su ukrašeni s dva reda akantusa povijena u suprotnim smjerovima. Konveksna površina središnjeg motiva prikazuje zrcalo, *speculum*, u kojem se s jedne strane ogleda vrlina *prudencia*, temeljna krepost vladara, isticana od ranog srednjeg vijeka do renesanse. Suvremeni tekstovi u kojima se spominju *principum specula* izravno su podučavali vladare tog doba nekim aspektima vladanja i ponašanja. Johannis de Irlandia (1440. - 1497.) godine 1490. piše knjigu savjeta Jamesu IV. od Škotske pod naslovom *The Meroure of Wysedome* u kojoj se već u naslovu spominje razboritost kao prinčevska krepost. Splitski Papalići, isto kao i trogirski obitelji Cipiko, bili su najistaknutiji predstavnici gradskog patricijata s kneževskim ambicijama, koje jasno izražava natpis: NOSCE TE IPSUM na obje palače. Papalići su, kao najugledniji rod, izravno bili uključeni u pregovore oko predaje grada Veneciji 1420. godine, a

²⁸ C. Fisković, *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963., 21 sl. 64

položaj njihove rezidencije, kao i Cipikove, nalazio se na dominantnom pročelju glavnog gradskog trga, nasuprot mletačkoj komunalnoj palači.

ZAKLJUČAK

Prikaz noja na luneti portala palače D'Augubio, s natpisom koji spominje izdržljivost ptice za koju se vjerovalo da željezo može probaviti, jedan je od amblema Federica da Montefeltrea, a preuzet je izravno iz etičkih promišljanja na temu svladavanja udaraca varljive životne sreće. Na taj se natpis naslanjaju brojni humanistički natpisi i simboli druge polovice 15. st. u Splitu. Najizravnija njegova parafraza je Marulićev distih na vratima Velike Papalićeve palače o mramornom zmaju, kako se taj natpis naziva u Glasgowskim stihovima. Distih spominje lajanje pasa, simbola vrline koja progoni nezasićnu žudnju *cupiditas*.²⁹ Žudnja je personificirana u prevarljivom biku, čije je obličje uzimao Jupiter da zadovolji svoju požudu.³⁰ Zmaj koji može progutati bika je Marsov zmaj, čuvar zlatnog runa, u ovom slučaju vrline čistoće - *castitas*. Ova je poredba inspirirana drugim simbolom Federica de Montefeltrea koji se prikazuje zajedno s nojem koji guta željezo, a označava ga hermelin s natpisom:

NON MAI.

Hermelin je prema legendi radije birao smrt nego prljanje krzna i stoga njegov moto glasi: "Nikad".

Zmaj koji čuva zlatno runo simbol je snage heroja Kadma, brata ugrabljene Europe, koji je ubio Marsovog zmaja, a pod stare dane došao u Ilirik i, prema proročanstvu, na kraju se i sam pretvorio u zmaja. Tumačenje ove složene slike trebalo bi predstaviti vrlinu djevičanske čistoće - *castitas*, koja se, čuvana snagom zmaja, odupire požudi - *cupiditas*.

Na portalima splitskih palača nalaze se simboli alegorijskih bitaka što nastaju u svakom čovjeku prema Petrarkinom *De remediis*, a to je *psychomachia* u kojoj se Razum bori s četiri strasti koje nanose duševnu bol. Fortuna je, prema Petrarkinoj alegoriji, rodila dvije sestre od kojih je jedna Blagostanje, a druga Nedaće. Svaka od njih ima blizance: Blagostanje ima Radost (*gaudium*) i Želju (*cupiditas*), a Nedaće ima Bol (*dolor*) i Strah (*metus*). Oružje Razuma protiv njih je krepost - *virtus*, koja omogućuje čovjeku da misli, želi i djeluje ispravno prema Bogu i ljudima. Razum traži vježbanje umjerenosti i strpljivosti, te ozdravljenje od bolesti prouzročenih Blagostanjem i Nedaćama.³¹ Djevičanska čistoća bila je istaknuta i na grbu splitske obitelji Grisogono, gdje nad kacigom iznad štita s obiteljskim znakovima stoji jednorog, simbol djevičanske čistoće Bogorodice. Jedan ulomak tog grba nalazi se uzidan među antičkim spolijama na Dobrome u Ćirilometodovoj ulici u Splitu.

²⁹ Dante, *Pakao* I, 94-111 spominje zvijer (personifikaciju nezasićne žudnje - *cupiditas*) koju progoni lovački pas (*veltro* - brz pas 13. st., poput hrta). U tom Vergilijevom proročanstvu s prologa prve knjige Božanstvene komedije zvijer će dotući Veltro kojem je dom Feltro, a mudrost, ljubav i krepost su mu hrana; Dante, *Božanstvena komedija*, Zagreb, 1976., 14.

³⁰ Ovidije; *Metamorfoze*, III, 2, preveo T. Maretić, Zagreb, 1907., 60

³¹ C. H. Rawski, *Petrarch's Remedies for fortune fair and foul*, Prijevod na suvremeni engleski *De remediis utriusque Fortune*, s komentarima, Bloomington Indianapolis, 1991., XXIV.

*Grb obitelji Grisogono s jednorogom na kacigi.
Spolija na Dobrome.*

*Grb u luneti palače na Zlatnim vratima s
prikazom jednoroga (?) na kacigi*

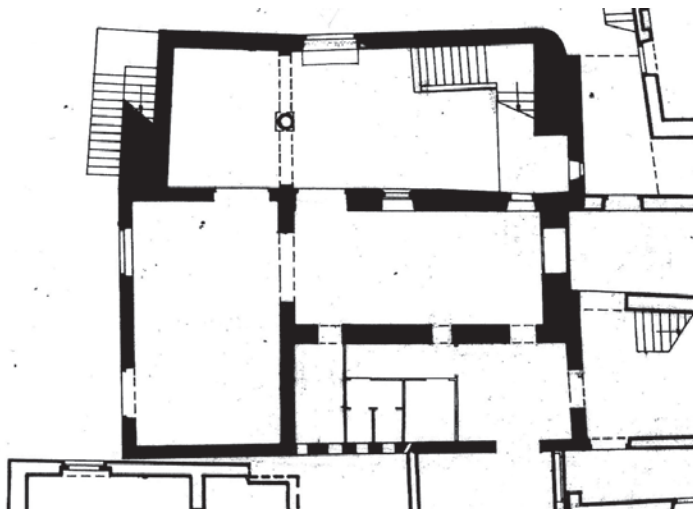
Marulićeva je palača bila u novom dijelu grada, kako je istaknuto u njegovoj oporuci. Kuća njegova oca Nikole, u kojoj se Marko rodio, nalazila se kraj crkve sv. Ivana. Palača je pregrađena i na njoj su ostali samo tragovi s obiteljskim grbovima kojima se ne zna podrijetlo. Kuću u oporuci Marko naziva gradilištem, jer nije dovršio njezino preuređenje, a ostavio ju je svom bratu Aleksandru. To pokazuje kako se i Marulić okušao u građenju, uljepšavajući kao splitski patricij svoj grad, poput Zancija de Albertisa, jer, poput njega, ni on nije imao vlastito potomstvo. Gradnja je na neki način bila socijalna obaveza kroz koju se iskazivala krepost građanina. Ali za Marulića *virtus* nije samo jedna od kreposti. Fides je njegov ideal iz kojega izlaze sve kreposti, čime se suprotstavlja promjenljivosti Fortune. Zato piše Dmini Papaliću:

...Vidi uostalom koliko je ljudska sudbina promjenljiva, koliki obrati, nikad jednostavno naklonost fortune dotle da ništa na zemlji nije trajno i čvrsto, ništa postojano, ništa što bi ostalo u istom stanju, ni gradovi, ni carstva. Stoga čovjek mora izvan zemlje, izvan godina i putanja sunca tražiti sreću, što je onima koji pobožno i čestito žive udjeljuje svemogući Bog na nebesima kroz svu vječnost.

Radoslav Bužančić

KATALOG PALAČA

1. PALAČA KRAJ ZLATNIH VRATA

Tlocrt palače u Zlatnim vratima

Palača se nalazi u starom dijelu grada, u neposrednoj blizini crkvice sv. Martina. Kasnogotička faza razvoja pripada epohi "kićene gotike" i nosi obilježje radionice Jurja Dalmatinca. Nije poznato tko je bio vlasnik palače u tom razdoblju; u luneti dvorišnog portala isklesan je grb koji prikazuje jednoroga propetog iznad grba položenog na lišće. Ulični je portal jednostavan, unutarnji rub dovratnika, nadvratnika i šiljaste lunete ukrašeni su motivom tordiranog užeta, a kapiteli dovratnika imaju karakterističan motiv povijenog lišća. Kao i većina kasnogotičkih palača, i Palača kraj Zlatnih vrata imala je vanjsko stubište, čiji se prvi krak naslanja na istočni ogradni zid dvorišta, a drugi vodi uza sam zid zgrade. Ispod stubišta nalazi se mala rasteretna loža s blago zašiljenim lukom. Zapadnu stranu dvorišta zatvara prizemna loža s gotičkim lukovima i masivnim centralnim pilonom. Na prvom katu sjeverne dvorišne fasade tri stupa i dva polustupa ne nose uobičajene trilobne šiljaste lukove, nego ravni arhitrav s ostacima grba u kružnici, nad kojim je drugi rasteretni arhitrav. Ovo rješenje daje loži prvoga kata naročitu snagu i arhitektonsku čistoću, a u skladu je s najsuvremenijim arhitektonskim teorijama petnaestog stoljeća, ponajprije s onima L. B. Albertija. Na sjevernom fasadnom zidu prvog kata, dalje prema istoku, smješten je glavni vanjski ulaz, s nadvratnikom riješenim ravnom profiliranom gredom, čija je unutarnja strana, kao i unutarnja strana dovratnika, ukrašena motivom tordiranog užeta. Na drugom katu sjevernog zida nalaze se četiri monofore, s jednostavnim profilom doprozornika i s trilobnim šiljastim lukovima, ukrašenim motivom raboša, te s akroterijem u vrhu. U istočnom dijelu dvorišta nalazi se okrugli otvor bunara, čija originalna kruna bunara nije pronađena.

LITERATURA: Babić, I., u: "Utjecaji Jurja Dalmatinca u Trogiru", Međunarodni znanstveni skup u povodu 500-godišnjice smrti Jurja Matejeva Dalmatinca, 21. - 24. IX. 1975., *Radovi*

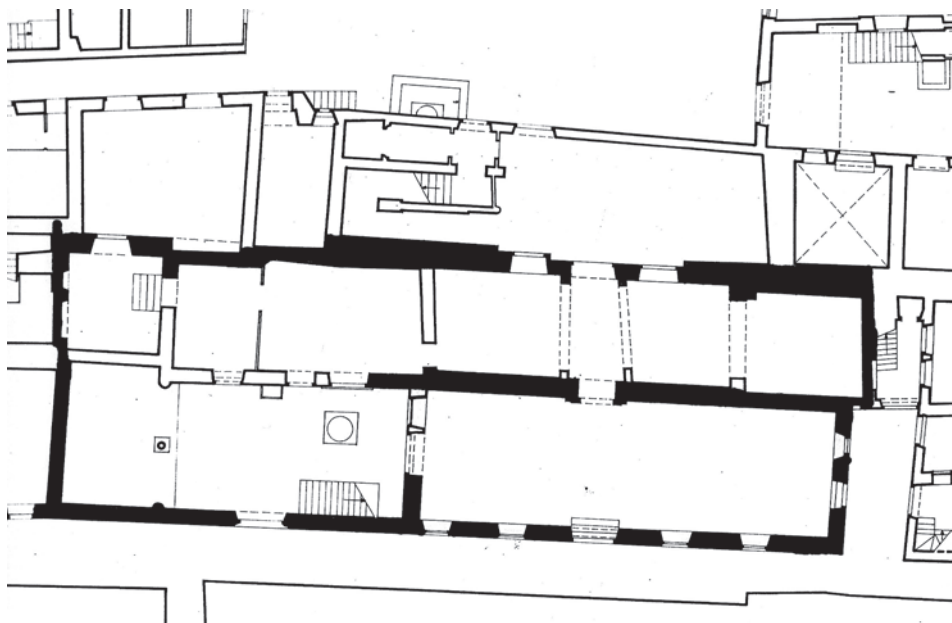
Instituta za povijest umjetnosti 3-6 (1979. - 1982.), str. 198-199; Fisković, C., *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963., str. 21.; Hilje, E., "Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća", *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 29, 2005., str. 47.; Marasović, J., Marasović, T., "Palača kraj Zlatnih vrata u Splitu - Novootkriveni rad Jurja Dalmatinca ili njegove radionice", *Peristil* 5, Split, 1962., str. 61-70.; Mutnjaković, A., *Andrija Aleši*, Zagreb, 1998., str. 60.

Kvadrifora palače u Zlatnim vratima Dioklecijanove palače

2. VELIKA PAPALIĆEVA PALAČA

Palača se nalazi u sjeveroistočnom dijelu Dioklecijanove palače, dakle u starom dijelu srednjovjekovnog Splita. Ulično pročelje nije raskošno izvedeno, zbog smještaja u uskoj uličici, ali se ipak iznad krajnje skromnog prizemlja na prvom katu otvara velika kvadrifora bogato razvedenog mrežišta, s dvostrukim trolisnim zabatima, četverolisnim otvorima nad njima i reljefom anđela štitonoše. Razdjelni stupići kvadrifore osmerokutnog su presjeka, a kapiteli su im ukrašeni hrastovim lišćem i žirom. Dvorište Velike Papalićeve palače, sa svojim portalom, ložom, vanjskim stubištem, krunom bunara i gotičkim i renesansnim dvorišnim pročeljima nije samo najljepše splitsko ili dalmatinsko dvorište jedne gotičke stambene zgrade, nego se može mjeriti s bilo kojim sačuvanim mletačkim. Dvorišni portal obrubljen je s unutarnje strane spletom lišća i vinove loze koji izlazi iz zmajeva ždrijela na dnu dovratnika, a s vanjske je obrubljen pojasom na raboš. Kapiteli dovratnika imaju tipično jurjevsko povijeno lišće, a ruka majstora prepoznaje se i u lišću koje okružuje Papalićev grb, na kojemu je stilizirano ptičje krilo s osmerokrakom zvijezdom. Iznad grba je kaciga te krilati zmaj razjapljenih čeljusti. Na vanjskom rubu unutarnjeg dijela lunete uklesan je natpis: "IN. MAGNVM. LATRARE. CANES. NOLITE.

Tlocrt Velike palače Papalić

DRACONEM. HIC. ETIAM. TAVROS. ORE. VORARE. POTEST.". Vanjske dvorišne stubbe vode do portala prvoga kata na kojemu je natpis: "HAEC QVIBUS IANCI / CVI FORTVNA FAVEBIT", natpis koji je doživio više prijevoda i tumačenja. Lukovi dvorišne lože gotovo su polukružni, tek lagano zašiljeni na vrhu, a obrubljeni su motivom ravne trake i raboša. Središnji kapitel i dva konzolna polukapitela lože masivni su, s jurjevskim lišćem koje vjetar povija na suprotne strane. Na prvom katu istočne fasade nalazi se ukrašena bifora, a na katu iznad monofora. Isti tip monofore, s trolisnim šiljastim lukom i kapitelima doprozornika ukrašenima povijenim lišćem ponavlja se i na ostalim fasadama palače. Među ovim prozorima ističe se monofora prvoga kata sjeverne dvorišne fasade, s dovratnicima u obliku kaneliranih pilastara s kompozitnim kapitelima ukrašenima akantusovim lišćem i ugaonim volutama. Nadprozornik je u obliku ravne profilirane grede, iznad koje se nalazi trokutasti profilirani zabat, s lisnatim akroterijima u vrhu i u donjim uglovima. Posebna vrijednost ove palače je i drveni strop, sačuvan u velikoj dvorani prvoga kata palače.

Kvadrifora Velike Papalićeve palače

Dvorište Velike Papalićeve palače

LITERATURA: Arslan, W., *L'architettura gotica civile in Dalmazia dal 1420 al 1520 ca*, str. 330-331.; Bužančić, R., "Graditeljstvo", u: *Split Marulićeva doba*, katalog izložbe, (ur.) Goran Borčić, Split, 2001., str. 38; Dudan, A., *La Dalmazia nell'arte italiana*, sv. II, Milano, 1922., str. 148, 211-212.; Fisković, C., *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963. str. 20-21; Fisković, C., *Umjetnički obrt XV. i XVI. stoljeća u Dalmaciji*, str. 132.; Fisković, I., "Juraj Dalmatinac", u: *Hrvatski biografski leksikon* 6, Zagreb, 2005., str. 571.; Folnesics, H., "Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhunderts in Dalmatien", u: *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege* VIII, Wien, 1914., str. 79; Frey, D., "Der dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes* 7, Beč, 1913., str. 51-52, bilj. 70; Hilje, E., "Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća", *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 29, 2005., str. 44-55.; Karaman, Lj., *Umjetnost u Dalmaciji XV. i XVI. vijeka*, Zagreb, 1933., str. 59; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 158-178.; Lučin, B., *Iter Marulianum, Od Splita do Venecije tragovima Marka Marulića*, Rim, 2008., str. 62-65; Matejčić, I., "Juraj Matijev Dalmatinac" u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 1, Zagreb, 1995., str. 391.; Montani, M., *Juraj Dalmatinac i njegov krug*, Zagreb, 1967., str. 20-21; Mutnjaković, A., *Andrija Aleši*, Zagreb, 1998., str. 65.; Venturi, A., *Storia dell'arte italiana* VI, Milano, 1908., str. 1008.

3. PALAČA ZUANE MARULIĆA

Ova se palača nalazi u neposrednoj blizini Velike Papalićeve palače. Njezin izvorni izgled, s dvorištem iz kojega se stubište stizalo na balkon ukrašen raskošnim portalom, jedva je prepoznatljiv zbog temeljitih pregradnji. Dvorišni je portal skromniji od onih na ostalim kasnogotičkim palačama; Marulićev grb u luneti nije u uobičajenom gotičkom štitu, već je uokviren okruglim lisnatim vijencem. Osim okvira grba, portal Marulićeve kuće ima tradicionalne oznake splitske gotičke arhitekture, pa bi se moglo pretpostaviti da je grb umetnut u lunetu nešto starijeg portala. Dvorišna loža nije sačuvana, ali u malom dvorištu se i danas naslućuju obrisi nekadašnje lože s dva luka. Kuća je imala vanjsko stubište s dva kraka kojim se uspinjalo

Vrata palače Z. Marulića

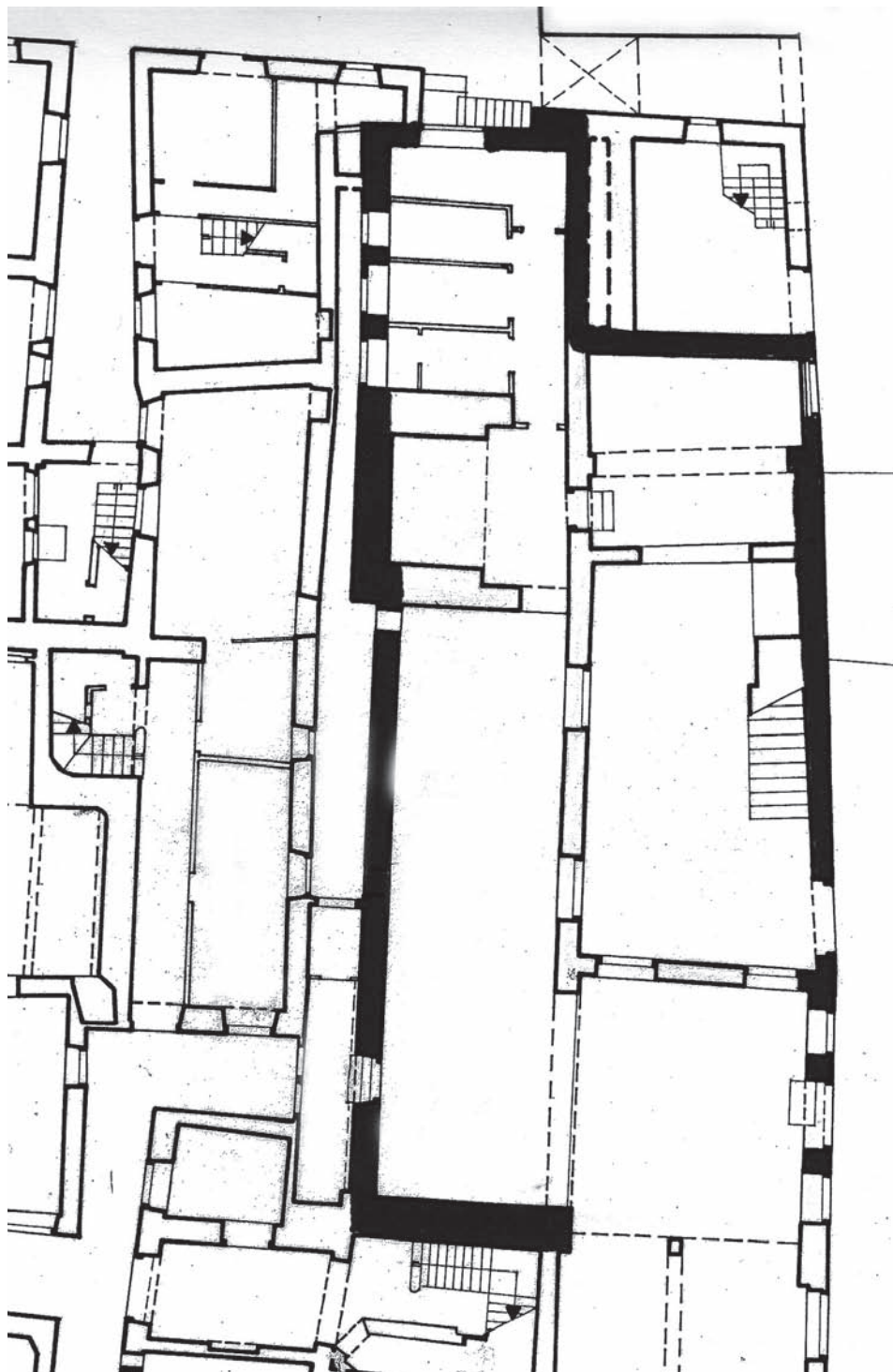
Portal s grbom Marulić

na balkon, na kojemu je kićeni gotički portal. Portal ima ravni nadvratnik, bez lunete. S vanjske strane uokviren je motivom raboša, s unutarnje tordiranim užetom, dok je u kapitelima dovratnika bujno lišće. Ovaj portal pokazuje velike sličnosti s portalima Velike Papalićeve palače i Palače kraj Zlatnih vrata. Bočno od portala nalaze se dva prozora, s doprozornicima pravokutnog presjeka, i jednostavno profiliranim kapitelima ukrašenim motivom dijamantnih vrhova. Prozori imaju trilobne šiljaste lukove, ukrašene motivom raboša. Na susjednom, istočnom zidu, nalazi se još jedan gotovo identičan prozor.

LITERATURA: Bužančić, R., "Graditeljstvo", u: *Split Marulićeva doba*, katalog izložbe, (ur.) Goran Borčić, Split, 2001., str. 38; Fisković, C., "Prilog životopisa Marka Marula Pečenića", *Republika* br. 4., god VI, 1950., str. 200-201.; Fisković, C., "Umjetnički obrt u XV i XVI stoljeću u Splitu", *Marulićev Zbornik*, Zagreb, 1950., str. 136.; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 169.

4. PALAČA D'AUGUBIO

Palača je smještena u glavnoj uzdužnoj gradskoj ulici, cardu, te je tek nekoliko desetaka metara udaljena od Peristila. Ulični je portal jako sličan portalu Velike Papalićeve palače, s malim dekorativnim izmjenama, a kapiteli dovratnika, s bujnim lišćem, identični su i oblikom i vrsnoćom izvedbe. Dovratnici portala ukrašeni su granom loze s lišćem i grozdovima koja izlazi iz zmajeva ždrijela na dnu, s tim da je lišće na Augubijevom portalu pravilnije ukomponirano, kruće i reljefnije obrađeno nego na Velikoj Papalićevoj palači. U luneti je obiteljski grb, uokviren bujnim lišćem, nad grbom je prikaz noja koji guta mač te završni lisnati akroterij, a među njima svitak s natpisom: "DE. PIIV. DVRI. OROSI". Dužina dvorišnog zida palače omogućila je izvođenje vanjskog stubišta jednim krakom, pod kojim je rasteretni, blago šiljasti luk. Umjesto drugoga kraka stubišta ugrađena je loža koja služi kao prolaz do kućnih vrata, a pod njom se gradi veći rasteretni luk, odnosno druga dvorišna loža. Na Palači D'Augubio ponavlja se loža prvoga kata Palače

Tlocrt palače D'Augubio

Dvorište palače D'Augubio

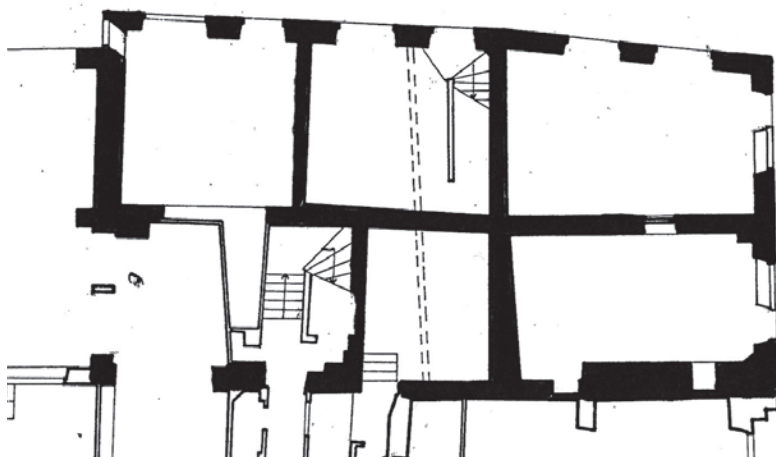

Portal palače D'Augubio

kod Zlatnih vrata, sa slobodnim stupovima i ravnim arhitravom umjesto gotičkih lukova. Kapiteli stupova nisu ukrašeni uobičajenim povijenim lišćem, nego ugaonim volutama i rozetama u sredini, a takav tip kapitela je također upotrijebljen i na prizemnoj loži Palače kraj Zlatnih vrata. Na suprotnoj, južnoj strani dvorišta, nalaze se ostaci još jedne lože, uzidani u današnji zid susjedne zgrade; vidljivi su polukružni lukovi i centralni kanelirani pilastar s grbom obitelji D'Augubio na kapitelu, među dvjema volutama.

LITERATURA: Arslan, W., *L'architettura gotica civile in Dalmazia dal 1420 al 1520 ca*, str. 331.; Belamarić, J., *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, str. 273.; Fisković, C., *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963.; Fisković, C., *Umjetnički obrt XV i XVI stoljeća u Dalmaciji*, str. 133., 158., bilj. 41; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 1.

5. PALAČA GRISOGONO

Tlocrt palače Grisogono

Palača Grisogono smještena je na samom križanju Peristila i gradskog decumanusa, na sjevernom dijelu katedralnog trga. Sačuvan je portal u prizemlju sjeverne fasade palače, preoblikovan umetanjem kapitela i dekoracije gotičkog baštuna s lovorovim lišćem izrezanim u plitkom reljefu. Na istočnoj fasadi vidljive su dvije gotičke monofore, te jedna bifora s razdjelnim stupićem od crvene rapske breče. Kapitel razdjelnog stupića bife ukrašen je karakterističnim jurjevskim povijenim lišćem. Drvene unutarnje stube vode do uskih kamenih gotičkih vrata drugog kata s jednostavnim gotičkim profilom ravne trake. U ovoj sobi se nalazi spomenuta gotička bifora s elementima jurjevske građevne dekoracije: okvirima s motivom raboša i tordiranog užeta. Kapiteli doprozornika jednostavni su, geometrijski, a glavica središnjeg stupa ukrašena je jurjevskim lišćem. Iz kasnijeg perioda obnove potječe i renesansni kamin, čiji su dijelovi bili ugrađeni kao spolija u kuhinjsko ložište splitske kuće u Kružićevoj ulici. Na tu je kuću bio prenesen i jedan ranorenesansni prozor, čiji su kapiteli doprozornika gotovo identični kapitelima portala sjeverne fasade palače Grisogono.

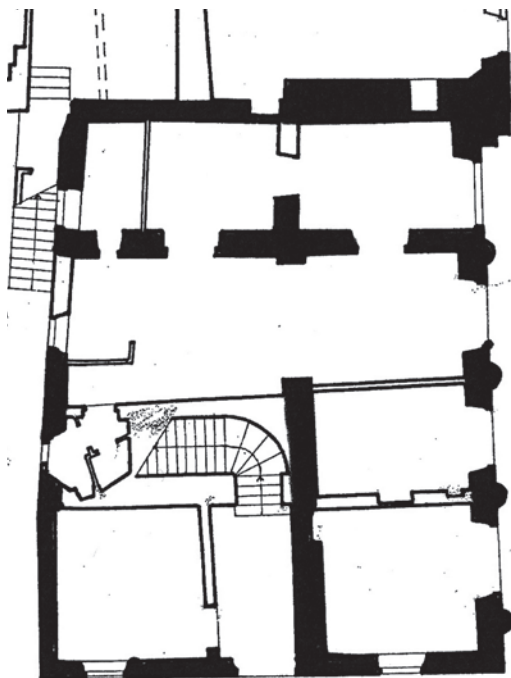

Portal palače Grizogono

LITERATURA: Bužančić, R., "Prilozi za Nikolu Ivanova Firentinca u Splitu i Trogiru", *Prilozi povijesti umjetnosti* 41, str. 301-314.; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 170-171.

6. PALAČA CIPCI

Istočno pročelje ove palače okrenuto je Peristilu, a sjeverna fasada nije vidljiva, budući da su palače Grisogono i Cipci srasle u jednu građevnu cjelinu. Na južnoj fasadi palače Cipci nalaze se visoka vrata s gotičkim lukom, napravljena prilikom pregradnje palače u prvoj polovici 15. stoljeća. Vrata nose obilježja Jurjeve radionice, sa svojim povijenim lišćem kapitela, nalik onome na Papalićevim palačama. U luneti je u plitkom reljefu isklesan reljef orla obiteljskog grba na gotičkom štitu, okružen vijencem oštrog lišća. Glavice, koje nose nadvratnik s natpisom "DOMINVS CVSTODIAT I/N/TROITV/M/

Tlocrt palače Cipci

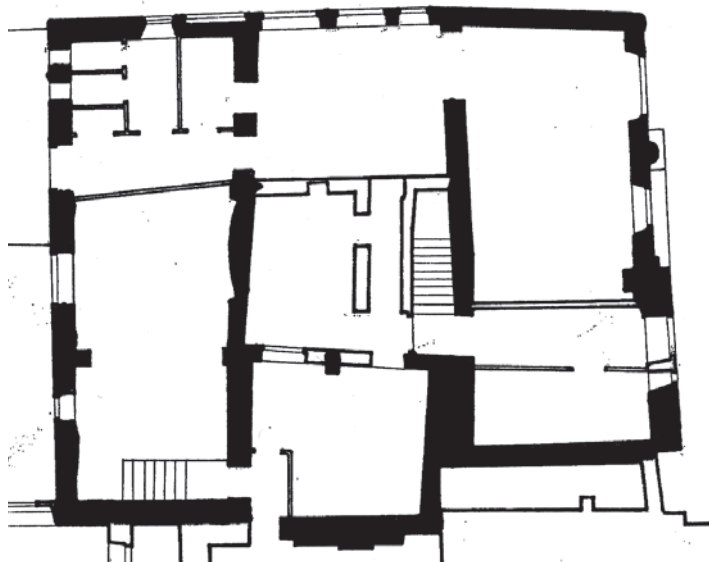
desno od ove skulpture je prozor s jednostavno profiliranim doprozornicima i polukružnim lukom. U prvoj polovici 16. stoljeća nastavljena je pregradnja palače u oblicima čiste renesanse, pripisivana radionici Nikole Firentinca.

LITERATURA: Fisković, C., "Iz Duknovićeva kruga u Trogiru i Mađarskoj", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23, Split, 1983., str. 200.; Fisković, C., *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963., str. 21.; Kečkemet, D., "Renesansna klesarsko kiparska djela u Splitu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 6/7, str. 67-68.

Portal palače Cipci

7. PALAČA SKOČIBUŠIĆ - SRIČA

Tlocrt palače Srača

Istočno pročelje palače okrenuto je Peristilu, te s palačama Grisogono i Cipci čini zapadno pročelje katedralnoga trga. Djelomično obnovljena gotička fasada ima rano-gotička tostruka vrata i prozore. Na istočnoj fasadi su ostaci romaničke, renesansne i barokne arhitekture, a u unutrašnjosti kasnogotička prizemna loža, koja se sastoji od dva gotička luka oslonjena na polukapitele u zidu i središnji kapitel na stupu. Na kapitelu je grb s inicijalima VS. Ova loža je zauzimala visinu veću od prizemlja te je bila pokrivena jednostrešnim krovom, koji se s juga spuštao prema dvorištu. Na položaju sjevernog zida nalazila se još jedna loža, kojoj je vjerojatno pripadao polukapitel nad prozorom prvog kata zida, u drugoj polovici 19. stoljeća sagrađen na tom mjestu. Polukapitel po ukrasu u potpunosti odgovara polukapitelima lože na prvom katu sjevernog počelja dvorišta palače D'Augubio. Zapadno pročelje palače u 16. stoljeću doživljava značajne promjene, u visini drugoga zida ugrađen je renesansni balkon, oslonjen na četiri dvostuke konzole s renesansnim lisnatim ukrasom. Na prvom katu, iznad romaničkog vijenca, ugrađena su dva renesansna pravokutna prozora s profiliranim okvirom. U prizemlju je ugrađen renesansni monumentalni portal s dovratnicima i nadvratnikom s krupnim kanelurama te s kapitelima ukrašenim čovječjom glavicom koja izviruje iz akantusovog lišća.

LITERATURA: Marasović, K., Marčić, V., "Sklop građevina jugozapadno od Peristila", *Kulturna baština* 33, 37-74, Split, 2006., str. 75-98.; Marasović, T., *Split, Spomenici historijskog centra*, Zagreb, 1967.

Palača Lukaris, kapitel lože u dvorištu

8. PALAČA BOŽIĆEVIĆ

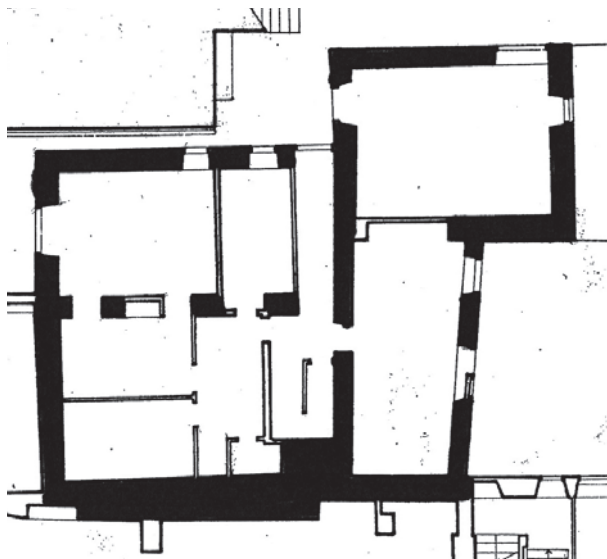
Ova palača sagrađena je u nastavku carda, glavne gradske ulice, južno od Peristila. Palača i njezino dvorište nalaze se na mjestu Dioklecijanovih cubricula, uz crkvu sv. Andrije de Fenestrisa. Sačuvan je ostatak prizemlja kuće s dva široka polukružna dvorišna luka koja se upiru o konzole poluobla i udubljena profila. Kućna vrata na zapadnoj fasadi palače imaju srpastu lunetu, nad kojom je gotička trifora mletačkog tipa s doprozornicima pravokutnog presjeka, s jednostavnim profiliranim kapitelima. Razdjelni stupići vitki su, kružnog presjeka, s gotičkim vegetabilnim kapitelima. Otvori trifore završavaju lukovima u obliku lukovice, profilirane jednostavnim okvirom. Iznad trifore nalazi se monofora, čiji su doprozornici izrađeni u obliku tordiranih stupića s kapitelima ukrašenima motivom riblje ljuske. Prozor ima trilobni šiljasti luk, profiliran jednostavnim okvirom. U razini doprozornika nalaze se dva kamena prstena. Na južnoj fasadi palače sačuvan je još jedan prozor, s doprozornicima pravokutnog presjeka i s jednostavnim profiliranim kapitelima ukrašenima motivom dijamantnih vrhova. Prozor ima trilobni šiljasti luk, ukrašen motivom raboša, a u vrhu luka nalazi se lisnati akroterij. U unutrašnjosti kuće na prvom katu je dvojna zidna niša u žbuci s graviranim srpastim lukom i cik-cak ukrašenom. Petar Natalis, humanist trećeg naraštaja, preuredio je dvorište palače Natalis 1552. godine, o čemu svjedoči natpis uklesan na renesansnoj kruni bunara u dvorištu. Kruna bunara je zaobljenog četverokutnog oblika, tijelo joj je ukrašeno s četiri široka rebrasta lista, iznad kojih su ugaone volute. U središtu prednje strane nalazi se grb obitelji Natalis (Božićević), flankiran slovima "PN", te uokviren lovorovim vijencem iznad kojega je uklesana 1552. godina.

LITERATURA: Fisković, C., "Romaničke kuće u Splitu i Trogiru", *Starohrvatska prosvjeta*, serija III, sv. 2, Zagreb, 1952., str. 169.; Piplović, S., *Splitske vode*, Split, 2006., str. 33.

Trifora palače Božićević izrađena u slogu mletačke gotike

9. PALAČA MARULIĆ

Tlocrt palače Marulić

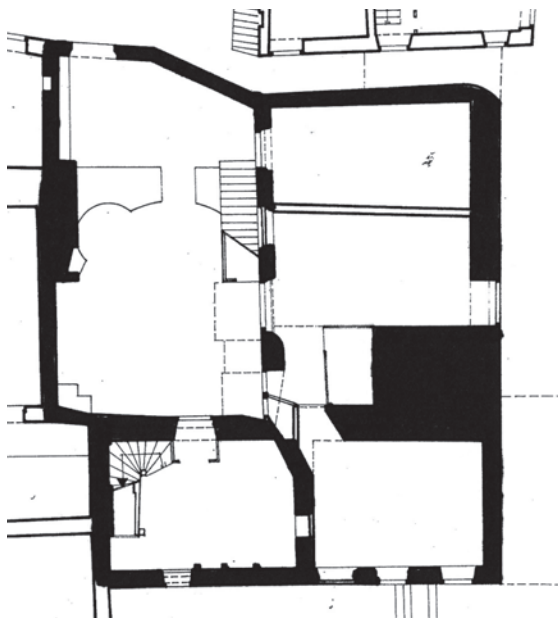
Palača Marulić još je jedna palača koja se nalazi u neposrednoj blizini katedralnog trga; smještena je na južnoj strani uličice koja vodi prema krstionici sv. Ivana. Na zapadnoj fasadi, u razini trećega kata, sačuvani su ostaci gotičke trifore, koja je danas zazidana, a naknadno je probijen jednostavni pravokutni prozor. Doprozornici trifore su jednostavnog pravokutnog presjeka, s ugaonim stupićima, kapiteli su jednostavni, s lisnatim ukrašom, a vrhovi prozora su šiljastolučni, uokvireni profiliranim okvirom s motivom raboša. Razdjelni stupići su vitki, sudeći prema desnom koji je sačuvan uzidan u kasniji jednostavni prozor, čiji je kapitel ukrašen lisnatim ukrašom. Ispod trifore nalazi se profilirani istaknuti vijenac, u velikoj mjeri otučen. Šiljasti lukovi trifore također su oštećeni. Na sjevernoj fasadi zgrade vidljivi su ostaci šiljastog gotičkog trilobnog završetka prozora, danas uzidani u zid zgrade. Na južnoj fasadi ovoga građevnoga sklopa nalaze se dva kamena prstena, koji su vjerojatno flankirali prozore palače. Ova palača se spominje u oporuci Marka Marulića, u 19. stoljeću bila je pregrađivana, a renesansni grb obitelji Marulić je vjerojatno naknadno uzidan u istočnu fasadu, pri obnovi kuće u 16. stoljeću.

LITERATURA: Fisković, C., "Prilog životopisu Marka Marula Pečenića", *Republika*, br. 4., god VI, 1950., str. 190-191.

Grb Marulićeve palače kraj sv. Ivana

10. PALAČA NA DOSUDU

Tlocrt palače na Dosudu

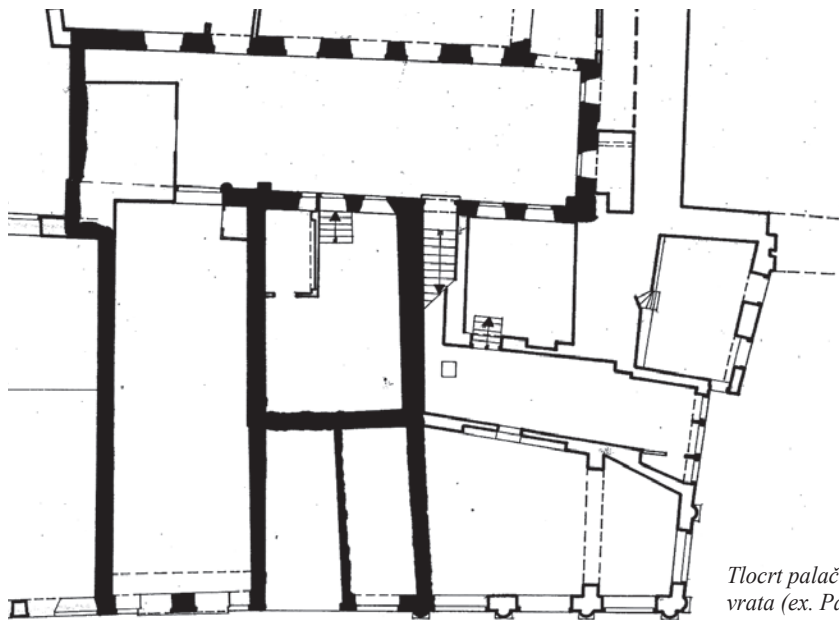
Ova palača nalazi se u jugozapadnom uglu Dioklecijanove palače. Kapiteli dvorišnog portala i ukrasni okvir na mjestu grba u luneti imaju karakteristike jurjevske građevne skulpture. Kapiteli su ukrašeni s dva reda bujnoga akantusova lišća povijena u suprotnim smjerovima. U šiljastoj luneti, na mjestu gdje bi se trebao nalaziti grb, izrađen je motiv polukugle, okružen vijencem akantusovog lišća. Osim portala, ostatak palače na Dosudu ne pokazuje izrazite karakteristike kasnogotičkog jurjevskog arhitektonsko-skulpturalnog ukrasa, te je otvorena mogućnost da je dvorišni portal naknadno donesen sa neke druge splitske palače ili da je gotičko preuređenje palače tek započeto u Jurjevo doba, a dovršeno kasnije.

LITERATURA: Fisković, C., *Umjetnički obrt XV i XVI stoljeća u Dalmaciji*, str. 133.; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 169.

Portal palače na Dosudu

11. PALAČA UZ ŽELJEZNA VRATA

Tlocrt palače uz Željezna vrata (ex. Papalić)

Iako je zbog pregradnji u prošlosti izgubila svoj prvobitni izgled, palača s dvorišnim portalom do stuba crkvice Gospe od Zvonika pokazuje karakteristike kasnogotičke arhitekture jurjevskog tipa. Sačuvan je ulazni portal, čiji su dovratnici jednostavni, a kapiteli ukrašeni sitnim listićima i s po jednom čovječjom glavicom na uglu kapitela. U prostorije prvoga kata pristupalo se kroz bogato ukrašena gotička vrata do kojih je vodilo vanjsko stubište s dva kraka, pod kojim se se pak otvarale dvije niše, slično kao na palači D'Augubio. Portal prvoga kata dijeli mnogo zajedničkih karakteristika s jurjevskim portalima prethodno spomenutih palača, ali ovaj portal je bogatiji, jer osim arhitrava ima i luk s lunetom. Donji dio portala obrubljen je s vanjske strane motivom raboša, a s unutarnje tordiranim užetom, a takav je ukras i na šiljastolučnoj luneti portala. Kapiteli portala ukrašeni su dvama redovima povijenog lišća. U vrhu lunete isklesana je mala polukugla obrubljena zavijenim prutovima, a ista polukugla, s lisnatim ukrasom i natpisom IHS

Portal palače u Željeznim vratima

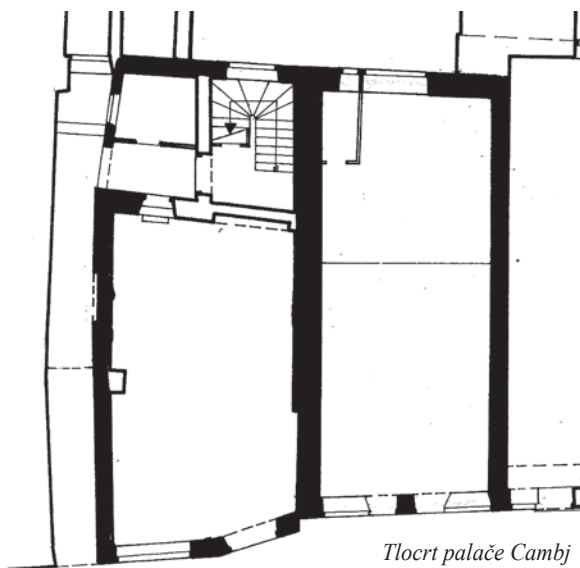

Akroterij zazidanog prozora palače u Željeznim vratima

isklesana je na nadvratniku. Sačuvan je i jedan masivni polustup s kapi-
telom dvorišne lože, danas uzidan u
zid zgrade. Moguće je identificirati i
položaj vanjskog stubišta i balature.
Ukrasni akroteriji, vjerojatno ostaci
vrhova gotičkih prozora, vidljivi su
u pravilnim razmacima na zapadnom
pročelju palače. Osim ovih akroterija,
vidljivi su i ostaci unutarnjih polu-
stupića doprozornika na prozorima
koji i danas postoje na prvom katu
zapadnog pročelja.

LITERATURA: Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 172-173.

12. PALAČA CAMBJ

Tlocrt palače Cambj

Palača Cambj naslonjena je na sjeverni dio zapadnih zidina Dioklecijanove palače, u neposrednoj blizini Željeznih vrata. Sagrađena je vjerojatno uoči dolaska Jurja Dalmatinca, ali joj je u njegovo doba dodano dvorište s otvorenim stubištem, o čemu svjedoči kapitel portala koji se nalazi u današnjem zatvorenom stubištu. Palača je preživjela mnoge pregradnje, ali sačuvano je lijepo trokatno zapadno pročelje. Na prvom katu nalazi se gotička trifora, flankirana dvjema monoforama. Doprozornici monofora masivni su, praokutnog presjeka, s profiliranom bazom i jednostavnim profiliranim kapi-

Trifora na palači Cambi

telom ukrašenim motivom dijamantnih vrhova. Prozori imaju trilobne šiljaste lukove, ukrašene motivom raboša. S lijeve strane lijeve monofore, odnosno s desne strane desne, dva su kamena prstena u visini kapitela doprozornika. U središtu se nalazi lijepa trifora, s doprozornicima gotovo identičnim onima na monoforama. Dva razdjelna stupića trifore kružnog su presjeka, s kapitelima ukrašenima lisnatim ukrasima i viticama. Otvori trifore također imaju trilobne šiljaste lukove ukrašene motivom raboša. Sva tri otvora prozora imaju i akroterij u obliku ljljana u vrhu. U visini kapitela trifore nalaze se dva kamena prstena. Gornji dio trifore uokviren je tankim profiliranim pravokutnim okvirom. Na drugom katu nalaze se dvije monofore, jednake izvedbe kao one na prvom katu, a njihovi kapiteli doprozornika su otučeni. Između dvaju prozora nalazi se plitka pravokutna niša ukošenih rubova, uokvirena motivom raboša. Na trećem katu su ostaci dviju monofora, od kojih su sačuvani samo šiljastolučni vrhovi ukrašeni motivom raboša.

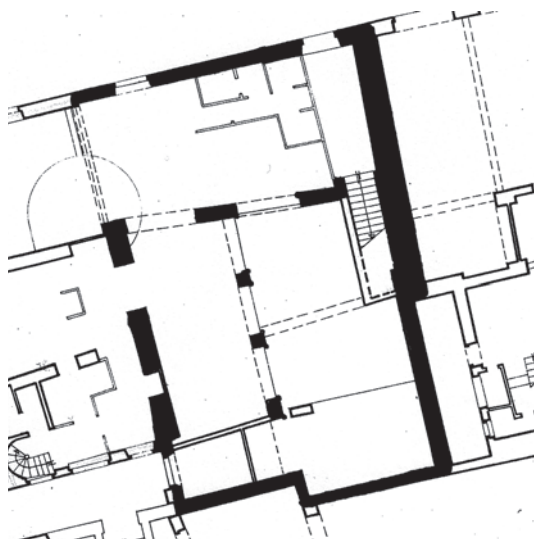
LITERATURA: Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 173.

13. PALAČA BARBARO

Romaničko-renesansna palača, zidana lijepo klesanim kamenom, nalazi se uz sjeverozapadnu kulu Dioklecijanove palače. Ulični portal ima glomazni dovratnik ukošen tako da se u njemu oblikuje ugaona konzola. Luneta unutarnjeg dvorišnog portala ima u sredini stepenasto profiliran okrugli otvor, dvije šesterokrake zvijezde i profilirane rubove s poluobljim užetom. Okružuje je srpasti luk. Na prvom je katu dvojni prozor u stilu rane renesanse, probijen vjerojatno u drugoj polovici 16. stoljeća.

LITERATURA: Fisković, C., "Romaničke kuće u Splitu i Trogiru", *Starohrvatska prosvjeta*, serija III, sv. 2, Zagreb, 1952., str. 171.

14. PALAČA U DOMALDOVOJ ULICI

*Tlocrt palače u
Domaldovoj ulici*

Ova palača imala je jedno od najljepših splitskih gotičkih dvorišta, ali je u nekoliko navrata toliko pregrađivana da je malo ostalo od nekadašnjeg izgleda; čak nije poznato ni kojoj je splitskoj obitelji pripadala. Nalazi se u ulici sjeverno od Narodnog trga, dakle u novom dijelu srednjovjekovnog Splita. Ulični portal palače nije sačuvan, kao ni jedan njezin gotički prozor. U palaču se ulazilo kroz prolaz ili andron, lijevo je bila zatvorena skladišna prostorija (ili dućani), a naprijed natkriveni prostor - velika loža, koju su tri široka luka dijelila od dvorišta (ili ju je treći dijelio od druge manje lože u dnu dvorišta). Teško je sa sigurnošću rekonstruirati originalni izgled dvorišta, s pet sačuvanih reprezentativnih lukova, koji se pružaju u oba smjera. Iznad lože sa širokim lukom bila je terasa, koja je sačuvala zidanu i skromno profiliranu ogradu okrenutu prema dvorištu. Stube, koje su se prvotno nalazile u istom dvorištu, vode do ukrašenih gotičkih vrata prvoga kata. Vrata odlikuju tipične jurjevske karakteristike, s dovratnikom ukrašenim dvostrukim tordiranim užetom i motivom raboša, te kapitelima s povinutim lišćem.

LITERATURA: Fisković, C., *Umjetnički obrt XV i XVI stoljeća u Dalmaciji*, str. 130.; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 172.

Vrata palače u Domaldovoj

15. MALA PAPALIĆEVA PALAČA

Okolo sredine 15. stoljeća romanička palača, koja se nalazi zapadno od zidina Dioklecijanove palače, dakle u novom dijelu srednjovjekovnog Splita, pregrađuje se u zreloj gotičkoj stilu. Kao i Velika Papalićeva palača, i ova ima dvorišni ulaz, dvorište, ložu te vanjsko stubište s pristupom prvome katu. Portal nije služio za ulaz u zgradu, nego u prolazni trijem koji je vodio do dvorišta. Nad trijemom je prostorija višeg nivoa, a nad njim mala terasa. U dvorištu je bilo vanjsko stubište koje nije sačuvano. Sa sjeverne strane dvorišta bila je loža s tri luka, od kojih je danas samo jedan vidljiv, jer su ostali zazidani u dograđenoj kući. Lukovi lože jednaki su i oblikom i profilacijom onima u Velikoj Papalićevoj palači, s kapitelima jurjevskog tipa, s ugaonim volutama i ružicom među njima. Profil lunete uličnog portala obrubljen je jednostavnom ravnom trakom, a u luneti je gotički kvadrilob s grbom koji podržavaju anđeli. Prozori prvoga kata imaju trilobne šiljaste lukove obrubljene motivom raboša, s lisnatim akroterijem na vrhu. Bifora na drugom katu jedna je od najljepših u Splitu, ukrašena ne samo s uobičajena dva kamena prstena u visini glavnica doprozornika nego i s trećim u sredini, između vrhova otvora bifore.

Portal male palače Papalić

LITERATURA: Fisković, C., *Umjetnički obrt XV i XVI stoljeća u Dalmaciji*, str. 132.; Folnesics, H., "Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhunderts in Dalmatien", u: *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalspflege* VIII, Wien, 1914., str. 79.; Frey, D., "Der dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes* 7, 1913., str. 51-52, bilj. 69; Hilje, E., "Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća", *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 29, 2005., str. 44-55.; Kečkemet, D., "Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979. - 1982., str. 167-168.

Anita Brakus

DVIRTUS AND FORTUNA
TRACES OF PETRARKA'S *DE REMEDIS*
ON THE FACADES OF HUMANISTIC PALACES IN SPLIT

S u m m a r y

On the portals of palaces in Split there are symbols of allegoric battles fought in every one of us, according to Petrarca's *De remedies*. It is a psychomachia, where Reason fights against four passions that create pain of the soul. According to Petrarca's allegory, Fortuna gave birth to two sisters, one of whom is Wellbeing, and the other Hardship. Each of them has twins: Wellbeing has Joy (*gaudium*) and Wish (*cupiditas*), while Hardship has Pain (*dolor*) and Fear (*metus*). As a weapon against them, Reason uses virtue (*virtus*) which enables humans to think, wish and properly treat God and people. Reason demands practicing temperance and patience, and healing from the diseases caused by Wellbeing and Hardship. The depiction of an ostrich on the lunette of the portal on D'Augubio Palace with an inscription which mentions the stamina of a bird for which was believed to be able to digest iron, is one of the emblems of Federico da Montefeltra and it was taken directly from ethical ponderings related to the subject of how to cope with blows from life's fickle luck.

DE PIIV DVRI OROSI

Alongside the ostrich, which holds a metal spear end in its beak, there is an inscription stating that the ostrich would devour even the hardest. Numerous humanistic inscriptions and symbols in Split, from the second half of the fifteenth century, lean on that particular inscription. Its most direct paraphrase is Marulić's distich about a marble dragon (that is how that inscription is named in *The Glasgow verses*) on the doors of the Great Papalić Palace:

IN MAGNUM LATRARE CANES NOLITE
DRAGONEM HIC ETIAM TAVROS ORE VORARE POTEST

Don't bark, dogs, on this great dragon because he can also devour a taurus. The distich mentions dogs barking, which is a symbol of virtue which chases insatiable yearning *cupiditas*. The yearning is personified by a deceitful taurus, the form of which was taken by Jupiter in order to please his lust. The dragon that can devour the taurus is the dragon of Mars, the keeper of the Golden Fleece, in this particular case the virtue of chastity - *castitas*. This comparison was inspired by the second symbol of Federico de Montefeltra which is shown together with an ostrich which is swallowing iron, while it is represented by an ermine and the following inscription:

NON MAI.

According to the legend, an ermine rather chooses death than dirty fur and therefore, his motto is: "Never".

The interpretation of the complex symbolism of Papalić's inscription should be sought in the virtue of virgin chastity - castitas, which protected by the strength of a dragon resisted lust - cupiditas. Lunnettes over the portal of D'Augubio Palace and Great Papalić Palace are connected by hidden virtues, the owners of which are quick to point out. The first one is fortitudo, while the second one is temperancia. On the façade of the Palace, next to the Iron Gate, Papalić wrote the following:

NOSCE TE IPSVM

The inscription from the Apollo Temple which guides Man to know himself is the symbol for the third cardinal virtue - prudentiae. The same inscription is marked out by Koriolan Cipiko on his palace in Trogir, while the same virtue on the Palace in Dosud is represented by a convex mirror carved into the lunette of the portate.

Virgin chastity was also marked out on the coat of arms of the Grisogono family from Split, where above the helmet on the shield with family insignia, there is a symbol of the virgin chastity of the Madonna. A piece of the coat of arms is built in among antique spolia in Dobri, in Ćirilmetodova Street in Split. Fortuna, which is mentioned by words in Papalić's sign:

HAEC QUIBUS IANCI CVI FORTUNA FAVEBIT

is a cause for volatility and restlessness of spirit which can be overpowered only by virtue, specifically one of the aforementioned cardinal human virtues. The rest of the paper gives us the catalogue of humanistic palaces in Split, erected by the new city patriariate in the fifteenth century.